

Krupp József klasszika-filológus, az ELTE Latin Tanszékének adjunktusa. Kutatási területe a római irodalom és a filológiaelmélet.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
A fájdalom visszatérése. Az Aeneis, a nosztalgia és a filológia (2017/1).

Bejáratok Trójába Kántor Péter *Trója-variációk* című versciklusáról

Krupp József

Kántor Péter *Trója-variációk* című ciklusa¹ a klasszikus ókor kortárs magyar recepciójának egyik legfontosabb darabja.² Antik motívumok, ha nem is tolakodóan, szinte Kántor pályakezdésétől fogva jelen vannak lírájában. A költő második kötetében, a *Halmadárban* (1981) olvasható a *Fekete gyöngy*, mely az Orpheus és Eurydiké-mítosz újraírása, s melynek alcíme jelzi, hogy ki, illetve mi a vers Eurydikéje: *R. M. bori notesza, 1944.*

*Nagy volt Hádés, s Kerberos dolga sok:
jöttek, jöttek a jövevények egyre.
S elfáradt már, foga se csattogott,
az újakat egykedvűen terelte.*³

1. kép. Etruszk bronztükör „Lasával”. Kr. e. 4. század vége – 3. század közepe. Szépművészeti Múzeum, Antik Gyűjtemény

A Radnóti halálakor földbe temetett versek fekete gyöngyként, szótlantul várják, hogy egyszer rájuk találjanak, s a notesz, „Orpheus szeme fénye” visszatérjen. „Nézem a tévét, nézem a forradalmakat” kezdetű, közéleti versét, az *Európai őszt*, mely a *Napló 1987–1989* című kötetében (1991) látott napvilágot, Kántor ezekkel a sorokkal zárja: „és mint egy etruszk bronztükör / Krisztus előtt a 3. évszázadban, / ragyog a Duna a novemberi napban”.⁴ Kántor antikvitásélménye nem pusztán irodalmi. Azáltal, hogy költészetének egyik legfontosabb helyszínét, a Dunát, egy évezredekkel korábbi tárgyhoz hasonlítja, s mindezt egy olyan versben teszi, melynek középpontjában egy rendkívül intenzív időszak aktualitásai állnak, Kántor történelmi változás és állandóság kettősségét mutatja fel.⁵ A 2017-es *Valahol itt*-ben olvasható *Ikarosz bukása* (*P. Brueghel azonos című festménye nyomán*) a Kántor-életmű egy fontos vonulatába, a képleirő versek közé tartozik, s jöllehet itt a kiindulási alapot a nevezett kép jelenti, az ovidiusi elbeszéléssel való összehasonlítása nem tanulságok nélküli.⁶ S bár sorolhatnánk további szöveghelyeket,⁷ kétségtelen, hogy Kántor Péter a Trója-ciklussal írta be nevét az antikvitás magyar fogadtatásának történetébe.

Kántor első Trója-verse, a *Forog az arcunk*, az 1981-es *Halmadár* című kötet záró darabja.⁸ A vers címének többes szám első személyű megállapítása a történelem mozgásaira vonatkozik. A lírai alany az arc forgását a napraforgó forgásához hasonlítja, s a vers címében és első versszakának végén szereplő szókapcsolat, a „forog az arcunk”, az utolsó strófában nyeri el teljes értelmét. A napraforgó-hasonlat itt időjelölő szerepbe kerül, Aeneas Trójából való „elköltözésével” kapcsolódik össze. Míg az utolsó sorban szereplő, igekötős „elfordult” egyszeri mozzanatot és konkrét eseményt jelöl, addig a vers elején az arcok forgása folyamatosnak tűnik, az emberi létezés meghatározó

Forog az arcunk

Mióta nem jártunk ott,
az elhagyatott fűcsomók utcájában!
Szél sodorja az arcunkat,
mint a napraforgó, forog az arcunk.

Égbolt-ácsolta madarak,
átrepültök Trója felett!
De én emlékszem a történetre,
és fülemben cseng a név.

Nyolcszor felépítették,
nyolcszor lerombolták.
Még egyszer, kilencedszer
felépítették, lerombolták.

Vajon mi történt a szívekben?
Ki fűradt el?
A holtak vagy az élők?
Az agyagálarcok vagy a balták?

Aeneas elköltözött,
a színház és a fürdő elnéptelenedett.
De a fák, a lepkék a kútka körűl?
A kövekben lüktető kiáltások?

Ki mondja, hogy nincs ott semmi?
Az a homok – az nem semmi.
Ki mondja, hogy parttalan csönd?
Hát a tenger moraja?

Egyszer visszamegyek oda,
az elhagyatott fűcsomók utcájába,
ahonnan Aeneas már elköltözött,
amikor elfordult a napraforgó.

Trója

Trója – mi az a Trója?
Egy hely, azt hittem régen.
Kilencedszer építették fel.
Kilencedszer rombolták le.
És volt az a hetedik: Trója.
Egyszer visszamegyek oda –
megnézem, mi maradt, gondoltam.
De hiszen el se mentem Trójából!
Hiszen Trója nem az egész egy része,
hanem maga az egész: az élet.
Nem lehet belőle mazsolázni.
Nem lehet rajta ki-bejárni.
Trója szőröstül-bőröstül,
Trója mindenestül a nagy kaland.
Bárhol legyen is, bármilyen legyen is.
Ide igyekeztünk fűrgő hajónkon,
mert minden, ami történik, itt történik.
És felkel és lemegy a trójai nap,
és a fény felidézi a sötétet,
és a sötét felidézi a fényt.

jegyének, olyan irányíthatatlan mozgásnak, amely a természet törvényének, a szél erejének van alárendelve. Ugyanakkor a nyitó mondat felkiáltása és a „mióta” kérdő határozószó intenzív és intim viszonyt teremt a még meg nem nevezett Trójával – mintha a beszélő egy olyan csoport részeként szólalna meg, amelynek személyes emléke van arról, hogy egykor ott járt. A második versszak két irányt jelöl ki, amelyek felől „Trója” megközelíthető. Az egyik a természet: a megszólított madarakhoz köti a Trójához való, fizikai-földrajzi értelemben vett közelséget, ami egyben a megszólaló távolságát implikálja. A másik a kultúra, az emlékezés, történetmondás és a hagyományozottság síkja. A szöveg beszélője először ez utóbbin halad tovább, Trója régészeti feltárt, jelenleg számontartott kilenc rétegét a felépítés és lerombolás váltakozásából álló sorozatként, archaikus egyszerűségű logikai struktúrával írva le. A „Vajon mi történt a szívekben?” kezdetű kérdéssor a város pusztulásának/pusztulásainak okára kérdez rá. A választ a belsőtől a külső felé haladva keresi a beszélő, a megismerhetetlen lényeket (történetek és motívációik) és az archeológiailag hozzáférhető leleteket megszólítva téve fel kérdéseit. Ezáltal megközelítésmódok és diskurzusok sorát érinti, s a régészet által vizsgált tárgyakat személyesíti meg. Kántor azonban a jelszerűen funkcionáló, fontos antropológiai implikációkat hordozó agyagálarcoktól a használati tárgyakon (balták) át eljut a romvárosban tereptárggyá váló kútkaáig, a kövekig, hogy azután a lehető legkisebb – még érzékelhető formában megjelenő – kövekre, vagyis a civilizációs funkció és jelentés nélküli homokra irányuljon a lírai alany figyelme:

*Ki mondja, hogy nincs ott semmi?
Az a homok – az nem semmi.
Ki mondja, hogy parttalan csönd?
Hát a tenger moraja?*

A feltett kérdések sugallata szerint Trójából semmi sem maradt: a vers beszélője ezen a ponton a hiányban fedezi fel Tróját. Ezzel pedig az *etiam periere ruinae* („még a romok is elpusztultak”) lucanusi motívumához (*Bellum civile* IX. 969) és a Trója mint „abszolút rom” gondolatához kapcsolódik.⁹

Aeneas elköltözése után (meglepő ez a szóhasználat, mert hétköznapiasítja a Trójából való menekülés nagy toposzát) a tér hátramaradt Trójában, és a természet jelenlévőként őrzi a múlt egyes mozzanatait: az emberi kiáltások, amelyek a múltban hangzottak fel, ott lüktetnek az élettelen kövekben. Kántor átértelmezi a „part-

2. kép. Lovis Corinth: *Das Trojanische Pferd*, 1924. Staatliche Museen zu Berlin

„talan csönd” metaforát, a partról a tengerre, onnan pedig annak morajlására asszociálva, hogy jelezze, csend helyett jelentés nélküli moraj tölti be Tróját. Ebben a kötetzáró versben nagy jelentősége van a visszatérés motívumának és a jövőre vonatkozó ígéretnek: az én arról beszél, hogy egyszer majd visszatér erre a helyre, ami azért lehetséges, mert a természet nemcsak a múltat őrzi a jelen számára, hanem biztosítja, hogy a jövőben is felkereshető lesz „az elhagyatott fücsomók utcája”.

Ez a korai Kántor-vers új jelentésszösszefüggésbe kerül, amikor a szerző a *Trója-variációk*ban hivatkozik rá. Míg 1981-ben akár úgy is lehetett érteni a verset, hogy egy konkrét utazás terve fogalmazódik meg benne, addig 2008-ban, amikor a költő egy egész verseskötetet tesz közzé a Trója-motívumot középpontba állítva, az egykori ígéret metapoétikus értelmet nyer: mintha azt jelentette volna be akkor, hogy majd visszatér még ehhez a témához. De a *Trója-variációk* című kötet fülszövege, a cím nélküli vers, mely után Kántor Péter neve szerepel, explicit módon is reflektál a *Forog az arcunkra*, és kijelöli annak a versgyűjteménynek a költői programját, melynek borítóján először napvilágot látott. Azáltal, hogy a szöveg paratextusként kapcsolódik a Trója-versekhez – tehát nem a kötetben kapott helyet, hanem a könyv védőborítójának hajtókáján –, a kötethez fűzött magyarázatként jelenik meg, melyet a szerzői aláírás hitelesít. Mindazonáltal, ahogy a recepció rámutatott, igazi Kántor-versről van szó, mely „sűrítőmánya, értelmezése a címadó versciklusnak”, illetve a kötet egészének.¹⁰ A 2009-ben megjelent gyűjteményes kötetben, mely két darabot kivéve az egy évvel korábban kiadott könyv teljes anyagát tartalmazza, a vers a *Trója-variációk* című ciklus élén kapott helyet.¹¹ Itt címe is van a versnek (*Trója*), és természetesen elmarad a fülszövegen olvasható szerzői aláírás; ezen kívül még egy ponton tér el a szöveg a korábbi változattól (erre alább visszatérek). Kántor egyébként nemcsak a fülszöveg kötetbe emelése révén, hanem azáltal is megváltoztatta a Trója-könyv anyagát, hogy a *Megtanulni élni*ben elhagyta a négy ciklust jelölő római számokat (továbbá felcserélte két vers sorrendjét). A *Trója-variációk* esetében ennek azért van jelentősége, mert az eredeti – kötetbeli – megjelenésekor a vers a *Ha kérdezel* és a *Tanösvények* című darabokkal együtt a könyv IV. részét képezte, s a három vers között nem lényegtelen poétikai összefüggés figyelhető meg. Azáltal, hogy a gyűjteményes kötet Trója-fejezetébe behelyezte a korábbi fülszöveget, hangsúlyeltolódás is történt: az eredeti nyitó vers, a „hol van” kérdéssel kezdődő *Az iskola* a második helyre került, ami azért fontos, mert 2008-as kötetét Kántor egy nagy hagyományú toposszal kezdte, mely az elmúláshoz kapcsolódó költői hagyományok hívószava.¹² Ahogy egyik recenzense írja, a „hol vannak ők, akik már nincsenek?” mellé ez a vers a „mi az, ami jelen van?” kérdését helyezi,¹³ s ez a kettősség olyan jegye a kötetnek, amely éppen a Trója-versekben látszik kevésbé meghatározónak. Kántor verseinek lírai alanya meglepő módon mintha éppen Trója kapcsán beszélne a legkevésbé az elmúlásról.

A „hol van” topikus, retorikus kérdése helyett a 2009-es válogatásban egy Kántor Péter alkotta, valódi kérdés nyitja meg a Trója-ciklust: a korábbi fülszöveg első mondata. Ez a mondat („Trója – mi az a Trója?”) eredetileg a kötet címét kommentálta, az új változatban pedig a vers címét: *Trója*. Az első verssor élén álló „Trója” így megismétli a címet, tehát nem a név kimondásának performatív, eseményyszerű aktusával kezdődik az első mondat, hanem ismétléssel. A beszélő elvont és filozofikusnak ható kérdést tesz fel, amiben Kántor költészetének jellemző vonását, az elbizonytalanítást, a visszakérdézést érhetjük tetten.¹⁴ A vers tehát a definíció igényének jelzésével kezdődik, s a lírai alany megteremti saját történetét azzal, hogy visszautal arra, hogyan értelmezte korábban Tróját: a lírai beszélő azonosnak tekinti önmagát a huszonhét évvel korábbi vers beszélőjével. Egyszersmind azonban visszavonja a *Forog az arcunk*-ban mondottakat.

A fülszöveg-vers szerint Trója nem hely. Kántor Péter költészetének egyik legfontosabb motívumát, az életet adja meg „Trója” jelentéseként.

Trója-variációk

*alatta a napnak, a csillagos égnek,
minden város közt, mit laknak a földi halandók,
szívem a szent Tróját mindig legtöbbször becsülte*

1. Borszinű tengeren

*Sokat töprengtél rajta, hogy vajon
azt a görögöt, aki állítólag
mindnyájunk mintaképe, az ithakait
ha viszolyogva nézed, a csodás
étvágyát, eszét, a célratörését,
mi lesz akkor veled? Mire viszed?
Lehet-e finnyáskodni? Szabad-e?*

*Tanulj tőle mégis, akármí áron?
A szélirányt becsüld, sose csepuöld?
Legyél hasznos, az majd hasznodra válik?
Csak vállalkozz tovább, s ne ásitózz,
ha mindig minden ismétli magát?
Minden ismétlésben van ismétletetlen!
Csak egyszer élünk – tudta a görög.*

*Egyszer. Csak egyszer élünk – hisz tudod.
Ülsz a hajóban, fogod a lapátot,
fenn a magasban madárraj evez.
Trója felé szállnak a madarak,
a történet fonala oda visz –
vagy letérsz róla, vagy Trója alá mész.
Úgy zihálsz, mintha máris ama ló hasában.*

2. Trója

*Hadd produkálja magát – ez a dolga!
Csak tessék!... De te nem dőlsz be neki!
Érdeklődve nézted a terepet.
Kezdted kiszótárzni, bebiflázni az arcát,
a hajlatait, a szögleiteit –
sehogy se akart összeállni a sok kis részlet,
akár egy ismeretlen nyelvű bonyolult szöveg.
Vajon miről szólhat? – furdalt a kíváncsiság.
S ahogy az ismeretben haladva előre,
különös szeszélyeit ámulva striguláztaad,
egyszer csak rádöbentél: függés ezektől,
mint medve az orrába fűzött aranyos karikától.
Hú, hogy összeráncolta a meglepetés a homlokodat!
Hogy dührohamot kapsz és tajtékzol időnként,
vagy hogy elkedvetlenedsz, sőt meg is rémülsz,
ez érthető volt. Na de a többi?
Levágni mind egy szálig a trózs bagázt!
És mintha sose lett volna, elfelejteni Tróját!
De nem felejtetted el, épp ellenkezőleg.
Beleköltözött a szivedbe a dívavad vágyakozás,
és a vágyakozással egyszersmind a lassú halál is.
Fordultál volna vissza haza! De már
úgy jártál-keltél benne, mint birtokán a gazda,
ki szolga is egyben, s jószág is: etetik-itatják.
Úgy jártál-keltél, görbén fölfele nézve,
ma gondjaid gondnoka, holnapután tücsök árnya,
egyszer kínba merülve, máskor szerelemben vegyülve,
hol csak bámulva a partról a víz szélén a kacsákat.
Ez hát Trója; ide igyekeztél fűrge hajódon.*

*Arcát megfesti a hold, felolvad a déli verőben,
bevilágítja a szurokfényű szomorúság,
arca kiszögezte a fára, kiragasztva, kivetítve a falra,
letakarja az éj rászakadó nagy lobogója.*

3. Gesztenye koppan

*Ahogy szürkéből kékre vált az ég,
megrészegülsz az őszi napsugártól,
fecsegsz, elbűvöl minden semmiség,
vigyázz! vigyázz! – de nem vigyázol.
Gesztenye koppan, csattan, mint a csók,
miért, miért ne hinnél a szemednek?
Álmokat szövögetsz, te csodapók,
intesz az integető leveleknek.
Könnyen, gyanútlanul lebegsz az út porán át,
s egyszer csak hallod a füledben azt a szörnyű lármát.*

Tűz van, omlik alá Priamosz meredekfalú vára.

4. Trója vagy semmi

*Trója vagy semmi! – mindenki így kezdte,
legalábbis ezt mondogatták,
amikor összegyűltek a hajók Trója alatt,
és kezdetét vette az éber álmodozás.
Aztán elfelejtették Tróját. Mi az a Trója?
Elfelejtettek sorjában mindent,
vagy majdnem mindent,
aminek köze lehet Trójához.
Üres blabla lett Trója,
ahogy egymás nyakára hágtak a napok, az évek.
Te is kifáradtál. Trója apránként, darabokban
rágós hús volt, megféküdt a gyomrod.
Itad a fröccsöket és itad a nehéz vörösborokat rá,
és a szemed vérelesen meredt a sötétbe.
Valahol Trója fényei pislácoltak.*

5. Trójáról nem esett szó

*Amikor Trójából Spártába visszatértek,
vissza haza, ő meg a férje,
nem esett köztük szó Trójáról, soha többé.
De az ágyban,
ott lehetett nyögni, szabad volt.
Szép volt Trója? – Igen.
Jó volt Trója? – Igen.
És még? Még kéne Trója? – Igen.
Nincs és nem is lesz Trójának soha párja?
De Trója levágva, megsütve a nyárson,
Trója feldarabolva, üszök, hamu Trója.
Igen. Igen. Igen.
De Trójáról többé nem esett szó.*

Egyfelől azt állítja, hogy Trója nem *pars pro toto*, nem részként viszonyul az egészhez, hanem maga az egész – ugyanakkor belőle sem lehet részeket kiválogatni („mazsolázni”).

Trója nem hely, de lehet valahol, hiszen érvényes lehet rá a „bárhol legyen is” kitétel. Egyrészt „nem lehet rajta ki-bejárni”, másrészt a beszélő azt állítja magáról, hogy Trójában tartózkodik: „Ide igyekeztünk fürge hajónkon”. A mondat második fele, a „fürge hajó” Devecseri Homéros-fordításából ismert kifejezés, az „ide igyekeztünk” pedig megtalálható Háló Kováts József *Magyar Éneisében*. Vergilius *Aeneisének* első énekében (I. 534) szerepel a *Hic cursus fuit* fordulat, mely Aeneas szájából hangzik el, s Italiára vonatkozik. A befejezetlen sort Kováts a következőképpen fordítja: „Ide igyekeztünk hát mi.”¹⁵ (Lakatos István megoldása: „Erre hajóztunk.”) Valószínűleg nem érdemes itt tudatos átvételt feltételezni, sokkal inkább Devecseri hatásáról lehet szó itt is,¹⁶ és arról, hogy a költői hagyomány feltör a nyelv emlékezetéből, illetve Kántor Péter költői hallása nagyon érzékeny erre a hagyományra. Bárhogy is van, az idézett hely az *Aeneis* fontos locusa, az első félbehagyott sor az eposzban, és Aeneas fontos figura Kántor Trója-verseiben. Míg Vergiliusnál a főhős még nem érkezett el Italiába, amikor elhagyja a száját az idézett mondat, addig Kántor beszélője el sem hagyta Tróját.

A *Forog az arcunk* visszavonásának konkrét szövegszerű jelei is vannak, amennyiben a fülszöveg-vers kapcsolódik a korábbi mű szövegéhez, de módosítja, amikor a „Nyolcszor felépítették, / nyolcszor lerombolták” sorpárt a következőképpen variálja (megfelelően a *Trója-variációk* címnek): „Kilencszer építették fel. / Kilencszer rombolták le.” Az „Egyszer visszamegyek oda” szó szerinti idézet a *Forog az arcunkból*, de itt nem a meglepő képzetársítással („az elhagyatott fücsomók utcájába”) folytatódik, hanem prózai magyarázattal, mely a korábbi vershez fűzött (ön)kommentár: „megnézem, mi maradt, gondoltam”. Érdemes szólni arról a szövegváltoztatásról is, mely a 2008-as és 2009-es szöveg között figyelhető meg. Kántor a *Megtanulni élni*ben közölt versben egy ponton módosította a korábbi fülszöveg-verset, az eredetileg huszonegy soros szöveg következő szakaszát rövidítette le: „Hiszen Trója, ahogy ma látom, / nem az egész egy része” (az „ahogy ma látom” elhagyása után a költemény húsz sorosra rövidült). Ennek azért van jelentősége, mert a vers fontos tételmondata ezáltal nem relativizálódik, érvényessége nem korlátozódik a beszélő versbeli jelenére.

A fülszöveg tehát a totalizálás igényével lép fel, ami azért is különösen fontos, mert feszültségben áll Kántor Péter poétikájával. Bedecs László pontosan fogalmazza meg ezt, amikor a *Trója-variációk* cím két tagjának viszonyát elemzi. „Trója” komolysága és klasszikussága¹⁷ mellett a „variációk” szó „azt sugallja, hogy a szerző nem hisz az egyetlen »nagy vers« megalkothatóságában, de a trójaihoz hasonló nagy történetek meg- vagy újraalkothatóságában sem. Ezzel szemben a párhuzamosságokat, az egymással felcserélhető, mert egymással egyenértékű igazságokat kedveli.” Ide tartozik Radnóti Sándor megállapítása is, aki a recepció egyik legfontosabb darabjában a resignációt is ismerő ámulat és a gyermeki csodálkozás kettősségében jelölte meg Kántor költői alapmagatartását.¹⁸ Az, amit Radnóti a *Megtanulni élni* című versről ír, a Kántor-életmű legtöbb pontján érvényesnek látszik: „a bizonyosság, a határozottság és meghatározottság gyanús”.¹⁹ Kántor Péter költői figyelme jellemzően a kis dolgokra irányul,²⁰ s ennek felel meg a variáció elve, mely a verset rokonítja a 2008-as kötet negyedik ciklusának már említett másik két darabjával, melyek szintén számozott részekből álló sorozatként épülnek fel. Kritikájában Tarján Tamás azt a véleményt fogalmazta meg, hogy a Trója nevéhez kapcsolódó hagyomány túl összetett ahhoz, hogy e ciklus képes volna befogadni.²¹ A Trójára mint az egészre írott változatok azonban, bár ellentmondanak a fülszövegnek, összhangban állnak Kántor Péter költői világnézetével.

A programvers a következő fordulattal említi Trója homérosi rétegét: „az a hetedik”; ez a Schliemann által homérosiként azonosított Trójára utal, mely régészetiileg a „Trója VII”. A mű recepciójában fontos értelmezések jelentek meg Trója egyes rétegeinek viszonyát illetően. Ferencz Győző, összhangban a „Trója = az egész” megfeleltetéssel, azt írja: „az Agamemnón vezette görögök által megostromolt és lerombolt város [...] magában foglalja minden előzményét és folytatását, vagyis mind a kilenc Tróját”. „A kötet erről a folyamatos átalakulásról, pusztulásról és keletkezésről szól, amely ugyan maga a teljesség, de éppen mivel szüntelenül más és más formát ölt, soha nem lehet maga a teljesség.”²² Inszól Kata pedig kérdésként fogalmazza meg állítását: „Trója is csak megelőző hat és következő két városával egzisztál a jelen örökkévaló pillanatában?”²³

A „minden, ami történik, itt történik” gondolata ebben az időbeliségben lehet érvényes: Trója mint név, történet és metafora kiterjesztődik az idő megannyi síkjára.²⁴ Tróját, mely Kántor lírai beszélője szerint nem hely, minden bizonnyal ezeknek a verseknek az összefüggésében is mnemotoposznak nevezhetjük, mely kitüntetett szerepet játszik a közösségi emlékezetben. Ahogy Hans-Joachim Gehrke rámutat, emlékezhely (*lieu de mémoire* – Pierre Nora) voltát Trója nem a város konkrét helyének, hanem a trójai háborúról szóló mondának köszönhető,²⁵ melynek legfontosabb hordozója az *Ilias*, a görögök „alapító szövege”.²⁶

A fűszöveg-vers végén a ciklus egyik legfontosabb, koherenciát teremtő képzetét, a sötét és a fény időtlenként bemutatott kettősségét látjuk: ez az ősi ellentétpár khiasztikus elrendezésben jelenik meg itt, s ezzel nemcsak előrevetíti a kötet zárlatát, hanem olyan struktúrát jelent, melyben valóban megmutatkozik a totalitás, mégpedig harmonikus rendben.

Trója tehát nem olyan földrajzi hely, melyet a lírai alany fel kíván keresni, hanem elsősorban a város hetedik, homérosi rétege, együtt a további nyolc réteggel, amelyet azonban el lehet helyezni a többi városok között. Erről tanúskodik a ciklus²⁷ mottója, mely az *Ilias* negyedik énekéből, az istenek gyűlésének leírásából származik. Itt az istenek Trója sorsán vitatkoznak, s Zeus a

6. Trója, a szomszéd

*Csak ide megyek a szomszédba – mondom,
és eltelik kilenc év, eltelik sok,
és nem jössz vissza többé, nem találunk,
és nem találod te se magadat.*

*Elyelte Trója – mondják majd a társak,
így járnak – mondják –, akik nem vigyáznak,
és bólogatnak és mennek tovább,
csak ide a szomszédba, soha messzebb.*

7. Mint délibáb ragyog

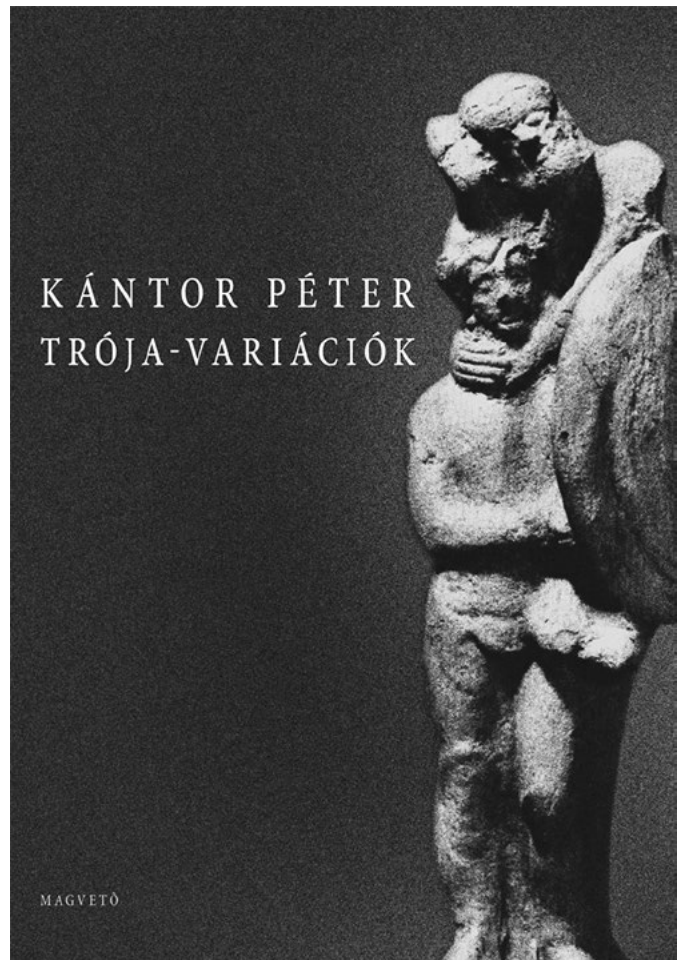
*Ismered ezt a réges-régi drámát...
Bármerre indulsz, mindig Trója vár rád:
Mint délibáb ragyog a messzeségben,
vagy saját ablakodból integet feléd,
s hiába tiltakozol, hogy nem és nem,
s hiába, ha az istenek is vigyáznak,
mindenki odaadja végül mindenét –
akháj a trójainak, trójai az akhájnak.*

3. kép. Sienai mester: *Helené megérkezése Trójába*, 1430 körül. Städel Museum, Frankfurt

4. kép. Kántor Péter: *Lóstafféta* (2002)
Pintér József kötetterve

5. kép. Kántor Péter: *Trója-variációk* (2008)
Pintér József kötetterve

Kántor által idézett szavakkal (IV. 45–46) fejezi ki, mennyire fontos neki Trója, ahol sosem mulasztják el, hogy áldozatot mutassanak be neki. A Pallas Athénéval együtt Trója elpusztításában érdekelt Hérának azt mondja, ha majd neki támad kedve „földig alázni” egy várost, mely az istennőnek kedves, az ne feledkezzék meg a mostani helyzetről. Ebből a rövid összefoglalásból is látszik, hogy Kántor lényegében kimetszi a szöveghelyet környezetéből, még ha a jelentését éppen nem fordítja is az ellentétébe; a mottóban igazán csak egy jelentésösszefüggés számít: Trója kiemelkedő volta. A ciklus felépítése követi azt a narratív-logikai szerkezetet, amelynek fő állomásai a Trójába tett út (1.), a Trójában tartózkodás (2–4.) és Trója elhagyása, a háboró utáni időszak (5.); ezután két reflexív vers következik (6–7.).

Az első számozott szöveg címét adó „borszinü tengeren” a Devecseri-féle Homéros-fordításból származik, a sorzáró „borszinü tengert” kifejezésnek a hexameter kötelmeiből eloldott változata. A tenger a Trója felé tartó út helyszíne, de csak az utolsó versszakban jelenik meg a hajóút képe; előtte a lírai alany múlt időben reflektál arra, hogyan töprengett korábban az odysseusi minta követésén. A lírai beszélő fő kérdése mintakövetés és egyéni élet/teljesítmény kettősségére vonatkozik, s némi töprengés, önmagával való vitatkozás után eljut a Kántor Péter költészetére oly jellemző tételmondatig: „Minden ismétlésben van ismételhetetlen!”. Ez a

szentenciaszerű megállapítás metapoétikusan is értelmezhető, hiszen magára a ciklusra is vonatkozik, mely megismétli a Trója-hagyományt, s ezzel egyúttal az ismételhetetlenséget is bizonyítja. Továbbá Kántor Péter megismétli saját korábbi versét, s ezzel egyszersmind új útra indul. A második versszak vége és a negyedik versszak eleje nyelvi-szintaktikai értelemben színre viszi, amit a szöveg az ismétlésről diskurzív szinten megállapított. „A görög” tudása mimetikusan, áttétel révén jelenik meg a beszélő oldalán, mintha csak a két versszak közötti üres sor tükörfelületként funkcionálna. Hasonlóan működik a következő sorpár („Ülsz a hajóban, fogod a lapátot, / fenn a magasban madárraj evez”): a madarak a tér egy másik síkján megismétlik, pontosabban ugyanazt csinálják, amit a beszélő tesz. Nem lényegtelen, hogy a Trója felé tartó madarak képe pedig a *Forog az arcunk* motívumát variálja, vagyis: ismétli, ismételhetetlenül. Hogy a kijelölt irány nem más, mint Trója, eleve úgy van elgondolva, mint egy történetbe kódolt tényező („a történet fonala oda visz”), de némi mozgásteret van a megszólítottnak. Az odaút már előlegezi a végkifejletet, a trójai faló történetét.

A daktilikus sorral kezdődő,²⁸ második vers a *Trója* címet viseli, és arról a folyamatról számol be, mely során a mű lírai hőse megismeri Tróját, és hozzászokik a városhoz. Kántor kétrétegű metaforával írja le ennek mikéntjét. A városnak egyrészt arca van, ez az arc pedig (valamint a hajlatok, szög-

letek) úgy ismerhető meg, mint egy szöveg: filológia, tanulás révén. A szerző a belakott városban való létezését, mely talán az élet metaforájaként is értelmezhető, hangulatok sokaságával írja le. A „szerelemben vegyülve” a magyar Homéros-fordítások nyelvéből ismerős. Ellenpontja, a „kínba merülve”, a Devecserinél olvasható sok „csöndbe merült”-et idézi fel, de megemlíthető ez a szöveghely is: „Mondta, hogy egy szigeten s iszonyú kínokba merülten...” (Homéros: *Odysseia* XVII. 142).²⁹ Az „ide igyekeztél fürge hajódon” a „fülszöveg” variációja. A vers utolsó négy sora minden bizonnyal a ciklus csúcspontja, mely az arc képzetét összekapcsolja a sötétség és a fény – megint csak a fülszövegből ismerős – ket-tősségével, s intenzív párbeszédet folytat a magyar irodalmi hagyomány fontos darabjaival.³⁰ Látványteremtő ereje a Trója-arc technikai reprodukálásának és optikai közvetítésének az éj mitikus megidézésével való összekapcsolásán alapszik.

A vizualitás meghatározó a ciklus harmadik részében is (*Gesztenye koppan*). Az előző, nagyszabású rész után meglepő lehet ennek a dalszerző könnyedsége, mely megfelel a gyanútlan lebegésnek, mely a harcok közelébe vezet. Tarján Tamás szerint ez a vers „nem könnyen tagolódik be [...] a sorba”, Bazsányi Sándor „a ciklus pillanatnyi nyugvópontjának” nevezi, melyet utolsó sora billent át a sorozat negyedik darabjába.³¹ A vers utolsó sora nélkül kétségkívül tökéletes Kántor-vers lenne a cikluson kívül is, megvan benne a dikció közvetlensége („vigyázz! vigyázz! – de nem vigyázol”), „a létezés tárgyi megtestesülése iránti rajongás”³² (például: „gesztenye koppan”) és a Radnóti Sándor által elemzett gyermeki látásmód („intesz az integető leveleknek”). Utóbbi sor felidézi Kosztolányi Dezső *Őszi reggelijét* („Jobb volna élni. Ámde túl a fák már / aranykezükkel intenek nekem”), s ez nem esetleges párhuzam, hiszen mindkét versben nagyon hangsúlyos az ősz motívuma. A Kántor-vers szóhasználata nem utal Trójára, a „csodapók”-ot nem asszociáljuk a homérosi világgal. De ha Trója, ahogy a fülszövegben olvastuk, maga az egész, az élet, akkor azt mondhatjuk, hogy ez a nyelvi regiszter és hangulat is lehet trójai. Az utolsó, daktilikus sor – melyet a „szörnyű lárma” említése már előkészített – azonban szinte beleránt az epikus világba.³³ A gyanútlanul lépegetők a háború közepébe érkeztek.³⁴

Míg a ciklus második darabjában annak lehetetlensége fogalmazódott meg, hogy a „te”-ként megszólított görög hős – aki persze „én” is, amennyiben önmegszólításról volt szó – túllegyen a harcokon, és aztán elfelejtse az egész kalandot („Leválni mind egy szálíg a trósz bagázst! / És mintha sose lett volna, elfelejteni Tróját! / De nem felejtetted el, épp ellenkezőleg”), addig a negyedik vers (*Trója vagy semmi*) már Trója elfelejtéséről szól. Ez pedig még a háború vége előtt bekövetkezik, mivel a harcosok már nem tudják a magukénak a Trója-narratívát, s motívációjuk elveszett. Kántor ebben a Kavafisz poétikáját idéző³⁵ versben felvillantja az érzelmi viszonyulás megváltozását.³⁶ Annak a kíváncsiságnak és odaadásnak, amely a város arcának kiszótárazásában nyilvánult meg, nyoma sincs már: az idegen nyelvű szöveg-arc megtanulásának helyére Trója értelmetlenségének megállapítása kerül. A lírai beszélő ezt is a nyelv felől közelíti meg: „üres blabla lett Trója”.

Az ironikus ötödik vers nem a ciklus elején mintaként megnevezett Odysseust, hanem Menelaost állítja elének, aki He-

lenével visszatért Spártába, hogy ellentétben a legtöbb görög hőssel lényegében nagyobb akadályok nélkül folytassa régi életét. A *Trójáról nem esett szó* – melynek tizenkét rövid sorában egyébként tízszer szerepel a *Trója* név –, hasonlóan a „blabla” aszemantikusságához az előző versben, megfosztja Tróját a hozzá kapcsolt, közösségi szinten érvényesnek tekintett diskurzustól. A szexuális aktus kísérőjeként, nyögések közé keveredve, Helené és Menelaos közös erotikus műtfeldolgozásának részeként, tehát a lehető legrivatább összefüggésben hangzik el Trója neve, és csakis ekkor hangzik el, mert olyan traumát jelöl, melyről egyébként hallgat a spártai királyi pár.

A hatodik vers (*Trója, a szomszéd*) lényegében egyetlen költői ötlet rövid megvalósítása, mely éles fényt vet arra a közönyre, mely a társ elvesztését övezi, s melyet Kántor az ismétlésekkel is érzékeltet. Rímelve furcsa, amennyiben a versszakoknak csak az első két sora rímel, mégpedig elég gyenge asszonáncokkal (hogy az 1–2. sor rímel, csak az 5–6. olvastán lesz biztos), ezzel bizonyos hiányérzetet hagy maga után ez a darab, ami viszont feszültségként elő is készíti az utolsó verset. A *Mint délibáb ragyogban* ismét fontos a vizualitás; ebben a fény effektusát az illúziót keltően ragyogó Trója jelenti. Kántor Péter itt nem történetről, hanem drámáról beszél, mely az emberi életben elháríthatatlan mozzanatra vonatkozik. A *Borszinü tengeren* megengedte azt a lehetőséget, hogy valaki elhagyja „a történet fonal[át]” („vagy letérsz róla, vagy Trója alá mész”), a ciklus végéről visszatekintve azonban úgy tűnik, ez már ezen a helyen is a történetből, vagyis az életből való teljes kilépést jelentette. Az utolsó versben, mely variálja, ismételhetetlenségében ismétli az előbbi, nincs választási lehetőség: „Bármerre indulsz, mindig Trója vár rád”. Az ítéletszerű kijelentés ellenére is érvényesül azonban a versek poétikai programja, s Kántor az elkerülhetetlenben is változatokat enged működni. A délibáb alternatívája az a kép, mely összekapcsolja a harmadik vers „integetés” és a hatodik darab „szomszéd” motívumát: „vagy saját ablakodból integet feléd”.

Ahogy a fülszöveg, ez a vers is kihalással végződik, mégpedig meglehetősen talányosan. A „mindenki odaadja végül mindenét – / akháj a trójainak, trójai az akhájnak” mintha a két nép, illetve ezek képviselői közötti egyensúlyt hirdetné. Itt már nem a görög Odysseusról van szó, mint a ciklus első versében, s úgy tűnik, nemcsak az akhajok és trójaiak³⁷ közötti ellentét függesztődik fel, hanem a köztük levő különbségek is irrelevánssá válnak.³⁸ Ez az értelmezés egy humanista etika keretei között helyezné el a verset és a kötetet.³⁹ Ugyanakkor nem tekinthetünk el attól, hogy az, amit az akháj tiltakozása ellenére odaad a trójainak (s fordítva), az nem más, mint „mindene”, vagyis alighanem az élete. A háborúval eltöltött tíz évüket adják oda, illetve az addigi életüket is beleviszik a háborúba. Az előző számozott részek által sugalltakkal ellentétben Tróját nem lehet elfelejteni, és nem lehet a régi életet folytatni a háború után: hiszen a harcosok vagy meghalnak, vagy amit folytatnak, az nem a régi életük lesz, mert azt odaadták az ellenségnek. Tehát az utolsó sorokban nem ajándékozásról, hanem az élet elvesztéséről, esetleg éppen a csatatéren való halálról van szó. Mégis, ebben a kihalásban Kántor az odafordulás alakzatát teremti meg: egyensúlyt teremt ellentétes dolgok, az egész és két része, az élet és annak elvesztése között.⁴⁰

A könyv fülszövegén Kántor Péter Trója jelentését „az egész” és „az élet” tartományában azonosítja. A szerző az élet metaforáját alkotja meg, mely nem válik totalizáló allegóriává. A variáció jegyében hol kitágul, eltávolodik antik mintáitól ez a kép, és *Trója* elvontan jelenti az „életet”, hol pedig szorosabban kapcsolódik a homérosi eposzok helyszínéhez

és narratívájához. A két „Trója” közötti mozgás fontos eleme a kötet poétikájának. Kántor a Tróján való gondolkodás és a róla való beszéd, valamint a nem beszélés és felejtés különböző alakváltozatai révén tölti meg jelentéssel azt a költői teret, ahol a *Forog az arcunk* szerint még a tenger jelentés nélküli morajlása volt hallható.

Jegyzetek

- 1 A recepció hol ciklusnak, hol versnek (vagy költeménynek) nevezi a szöveget (olykor ugyanaz a kritika többféleképpen). Mindkét megközelítésnek van létjogosultsága; értelmezésem szempontjából ennek a kérdésnek csekély a jelentősége.
- 2 A mű először a *Holmi* 2006. decemberi számában látott napvilágot: ez a folyóirat két és fél évtizedig az antikvitás magyar irodalmi utóéletének talán legfontosabb fóruma volt, s ha valaki fel akarja majd tárni, milyen szerepet játszott a görög mitológia és az antik irodalom az ezredforduló magyar költészetében, e lap huszonhat évfolyamát mindenképpen tanulmányoznia kell.
- 3 A verseket a *Megtanulni élni* című gyűjteményes – a továbbiakban MÉ rövidítéssel jelölt – Kántor-kötetből (2009) idézem. A *Fekete gyöngy* ennek 49. oldalán található.
- 4 MÉ 148.
- 5 Feltételezhetjük, hogy Kántor a tükörrel a Szépművészeti Múzeum ekkoriban látható, Jerger Krisztina és Szilágyi János György által rendezett időszakos kiállításán találkozott. Nagy Árpád Miklós ezt írja az etruszk kultúra aktualitására rákérdező kiállításról: „A kérdés ma alig elképzelhető visszhangra talált a rendszerváltás fényes időszakában. A kiállításnak két és fél hónap alatt csaknem 180 ezer látogatója volt [...] A megnyitón Szócs Géza, az Erdélyből frissen érkezett költő arról beszélt, hogyan pusztította ki az etruszk kultúrát a könyörtelen romanizálás – 1989 nyarán jártunk, a romániai »Ceaușescu-korszak« tomlolásának tetőpontján, akkor még nem lehetett tudni: bukásának előestéjén.” Nagy 2013, 181. Köszönöm Kőrösi Imrének, hogy felhívta a figyelmemet erre az összefüggésre.
- 6 Lásd Radnóti 2017, 17.
- 7 Egy olyan vizsgálódás, mely Kántor Péter antikvitásélményét a teljesség igényével kívánna feltárni, figyelembe kellene vennie például a *Mondta Kasztór* című tárcát is (az *Egy költéltáncos feljegyzéseiből* című kötetből: Budapest, 2016, 33–36).
- 8 MÉ 54–55. Kántor a gyűjteményes kötetben jelentősen módosította a verset, s közel a felére lerövidítve feszesebbé tette. Az első öt versszakban csak kisebb változtatásokat tett, bár a harmadik strófát eredetileg ez a talányos sorpár zárta: „Kilencedszer lerombolták. / Én akkor láttam utoljára.” A *Halmadárban* olvasható változat 6–8. versszakát kihúzta, a 9–10. strófát összevonta (ezekből lett a *Megtanulni élni*ben olvasható hatodik), ugyanígy járt el a 11–12. versszakokkal (így jött létre az új változat utolsó szakasza). Egész jelentésszöveggé tünnek el így a versből. Nemcsak azért gondolom úgy, hogy az új változatot érdemes elsősorban figyelembe vennünk, mert a szerző ezt tartja érvényesnek – erre utal, hogy ezt szerepelteti a gyűjteményes kötetben –, hanem azért is, mert ez áll esztétikailag a Trója-versek színvonalán. Felmerülhetne, hogy a *Trója-variációk* fülszövege – mint látni fogjuk – nem a 2009-es változatra, hanem az eredetire hivatkozik, de ha mindkét szöveget a *Megtanulni élni*ben olvassuk, ez a szempont érvényét veszti. Itt kell megemlítenünk, hogy Kántor Péter *Fönt lomb, lent avar* című kötetében (1993) szerepelt egy *Szabad ógörögök nyomában* című vers. Ez a trójai háború tematikája miatt távolról ugyan kapcsolódik a szerző többi Trója-verséhez, de a kétségkívül szellemes, a „zsebükben a trójai ösztöndíjjal” a háborúba igyekvő (ó)görögökről szatirikus

hangon szóló, néhány pontján publicisztikus szöveg poétikáját tekintve távol áll azoktól. A szerző ezt a verset nem válogatta be gyűjteményes kötetébe.

9 Lásd ehhez Spencer 2016; az idézett kifejezés helye: Somfai 2016, 40.

10 Ferencz (2008) 2014, 304.

11 MÉ 333. Tarján Tamás, aki meditácónak nevezte a fülszöveget, jó érzékkel mutatott rá a *Trója-variációkról* írt recenziójában, hogy „életmű-kiadásban majd nyilván helyet és címet kell találni e szöveg számára” (Tarján 2008).

12 Az *ubi sunt* formulához lásd Lukácsy 1989.

13 Inzsöl 2009, 74.

14 Radnóti 2017, 17.

15 *Magyar Éneis, avagy P. Virgilius Márónak Éneás' viseltt dolga-iról írtt munkája*. Mellyet magyar versekbe foglalván, ki adott Kováts Jó'sef n.körösi prédikátor. Első darab. Komárom, 1799, 57.

16 Az *igyekszik* használata egybevág Devecseri Gábor rövid szótagokat előnyben részesítő, a hexametert daktilizáló gyakorlatával. Tehát itt nem egyszerűen antik, hanem kimondottan Devecserin keresztül működő hagyományról van szó. Lásd pl. „széles az ajtó itt, de neked szűk lenne azonnal, / míg nyílásán át sebesen kifelé igyekeznél” (*Odysszia* XVII. 386); „Inkább Szkülla felé igyekezz a hajóddal, evezd el” (XII. 108); „ott ama hullámtól meg a füsttől tartsd a hajónkat / távol; a szikla felé igyekezz, valahogy ne szaladjon” (XII. 219–220); „fényes phoinixok bárkája felé igyekeztem” (XVII. 121).

17 Bedecs így írja le azt a költői habitust, amelyre a címbeli „Trója” alapján következtethetnénk: „nagyon komoly, klasszikusan művelt és műveltségével büszkélkedő költőt sejtet, babitsi alkatot, aki pontosan tudja, hogy mit szeretne közölni, és hogy ehhez milyen eszközei vannak”. Bedecs 2010, 889.

18 Radnóti 1995, 1637.

19 Radnóti 1995, 1640.

20 Radnóti a naivitásban rejlő költői energiát értelmezve állapítja meg, „hogy Kántor még elfogulatlanul meg tud szólítani bizonyos klasszikus témákat – a természetet, a történelmet, a stílust, a költészetet, a szabadságot. Ebben van valami naivítás, és e témák – a természet kivételével – nem a maguk nagyságában, hanem épp kicsinységében mutatkoznak.” Radnóti 1995, 1638. (Kántor hangjának egyszerre naiv és mélyreható voltáról lásd Gábor 2013, 96.)

21 „A városnévbe sűrűsödött irodalmi-történelmi-érzelmi hagyomány voltaképpen sokkal összetettebb, nagyobb szabású, mint amire a költőnek szüksége van, mint amit a kis sorozat képes befogadni. [...] Határozott olvasói benyomás, hogy ez az anyag még szívesen venne fel néhány verset!” Tarján egyébként pozitívan értékeli a kötetet, s alapvetően magát a Trója-verset is (többek között méltatja a vers rímelési technikáját). Tarján 2018.

22 Ferencz (2008) 2014, 304.

23 Inzsöl 2009, 74.

24 Bedecs László a következőképpen értelmezi a Kántor-féle Trója történetiségét: „bár Trója, nyolcszor újraépített és kilencedszer lerombolt város, könnyen lehet az emberi élet metaforája: az

- állandóan akadályokkal küszködő, a politika és a történelem viharainak kiszolgáltatott élet metaforája” (Bedecs 2010, 889). Ide tartozik Báthori Csaba értelmezése is: „minden szűk szegletben ott az egész világ, de az egész világ szorossá válhat, ha túl erősen reng a lélek. Aki nem készül fel szellemileg minden korra, annak minden kor csak a lejtőit mutatja.” (Báthori 2008, 25.)
- 25 Vö. a fentebb a Trójáról mint „abszolút romról” mondottakkal: Trója olyan üres hely, amelyet szövegek, történetek töltenek meg tartalommal.
- 26 Gehrke 2006, 2013. Trója és az emlékezet összefüggéséről így ír Vári György recenziójában: „Trójára azért emlékezünk egyáltalán, mert földig rombolták, a *Trója-variációk* (a vers és a könyv egyaránt) variációk elmúlásra és folytonosságra.” Vári 2008, 27. Vö. Harkai Vass 2008, 86.
- 27 MÉ 376–380.
- 28 A szöveg verstanilag hajszálpontosan ott jön ki a daktilusokból és spondeusokból, ahol szemantikai szempontból is: „dölsz / be neki”.
- 29 Ha szövegpárhuzamokat keresve filológiai kutatást folytatunk, internetes keresőmotorok segítségével eljuthatunk egy 1829-ban, Takátsi József neve alatt megjelent, *Török Borbála* című, történelmi tárgyú, hexameteres szöveghez is. Ebben hasonló összefüggésben szerepel a kifejezés, mint a Kántor-versben, vagyis annak leírására, amikor a szerencsés napokra nehéz időszak következik: „Nappalok eltűntek, melyek mennyének ölében / Látták a’ vigadót: látják most kinba merülve” (Takátsi József: „Török Borbála”: *Uránia Nemzeti Almanach* 2 [1829], 129–135, itt 131). Természetesen nem gondolom, hogy Kántor Takátsi Józseftől vette volna át a szókapcsolatot: sokkal inkább arról lehet szó, hogy a magyar daktilikus verselés lehetőségei kínálják a „szerelemben vegyülve” ellenpontjaként ezt a klasszikusnak érzett fordulatot, s a két költő ugyanarra a megoldásra talált rá. Ha az itt előforduló kifejezések párhuzamait keressük, egészen távoli helyeken találjuk őket: a „tücsök árnya” fordulatot Juhász Ferencnél (*A megváltó ihlet halála* című versben, Juhász 1991-es *Föld alatti liliom* című kötetében).
- 30 A „déli verő”, melyben felolvad Trója, illetve Trója arca, a legtöbb olvasónak minden bizonnyal Ady Endre *A Tisza-parton* című verséből ismerős, és szerepel Arany János *Tetemre hívásában* is. A Kántor-hellyel azonban Kosztolányi Dezső *Marcus Aurelius* című verse áll szoros intertextuális kapcsolatban: „Hős kell nekem, ő, ki / déli verőben nézi a rémet, / hull könnye a fényben / és koszorúja / izzó szomorúság.”
- 31 Tarján 2008; Bazsányi 2008, 27.
- 32 Kerekes 1999, 78.
- 33 A vers ötös és hatodfeles jambusokból építkezik, akár az 1. rész (a 9. és 10. sor hosszabb jambus: hetedfeles és nyolcadfeles). A 11. sor viszont hexameter, ha szünetet tartunk a „Tűz van” után, ezzel a „van”-t hosszúnak véve.
- 34 Mellesleg Kosztolányi említett verse tíz soros, Kántoré pedig a sorköz után álló, Priamos várát említő sorral lesz tizenegy sorossá – ezzel a sorral szűnik meg teljesen a szövegnek az *Őszi reggelire* emlékeztető hangulata, s itt válik igazi Trója-verssé. Köszönöm Tamás Ábelnek, hogy felhívta a figyelmemet erre a párhuzamra.
- 35 A *Trója-versek* irodalmi forrásvidékén ott találjuk Kavafisz költészetét. (Kántor Kavafisz-élményének fontos dokumentuma a görög költőnek ajánlott *Ha el akarsz utazni* a 2002-es *Lóstafféta* kötetből [MÉ 267], amelyhez lásd Csehy Zoltánnak a hazai Kavafisz-recepciót tárgyaló írását az *Ókor* jelen számában).
- 36 Két pontos megfogalmazás a két recepciójából: „az a mozgó, változó érületi beállítódás, amely a mitikus város vonatkozásában a legalapvetőbb emberi magatartásformákat (vágy, remény, csalódás, elfogadás, belenyugvás...) hordozza” (Bazsányi 2008, 27); „A költő Trója lebontásával a heroikus színeket kalandvágyra, szerelmi vágyra, kíváncsiságra, dühre, rémületre váltja” (Inzsöl 2009, 75).
- 37 Érdemes itt megemlíteni, hogy görögök és trójaiak mellett Aeneas révén a rómaiak is helyet kapnak a kötetben – sőt, ha figyelembe vesszük, hogy a *Trója-variációk* borítóján az „Aeneas kiment apját a lángoló Trójából” nevű etruszk kisplasztikáról készült fénykép látható, akkor négyre emelkedik a mítosz hagyományozódásában érintett népek száma. Ez összhangban áll azzal, hogy Trója nem egyetlen népnek az emlékezhelye (lásd Gehrke 2006).
- 38 Tematikus szempontból is hasonló kiazmussal találkozunk Lessing *Bölcs Náthánjában*, amikor a címszereplő így szól a barátjának, aki azt mondja neki, nála, a zsidó Náthánnál nem volt még jobb keresztény: „Denn was / Mich Euch zum Christen macht, das macht Euch mir / Zum Juden”. („Amért keresztény vagyok én magának, / Ugyanazért zsidó nekem maga.” Negyedik felvonás, hetedik jelenet, 3069–3070. sor. Lator László fordítása.) Lásd erről Brokoff 2019, 107–109.
- 39 Vö. Payer 2008, 36. Kántor verseinek etikai vonatkozásairól lásd Bedecs 2010, 889.
- 40 Vö. Brokoff 2019, 119.

Bibliográfia

Kiadások

- Kántor P. 2008. *Trója-variációk*. Budapest.
Kántor P. 2009. *Megtanulni élni. Versek 1976–2009*. Budapest.

Kritikák

- Báthori Cs. 2008. „Ex libris” [a *Trója-variációkról*]: *Élet és Irodalom* 52/29, 25.
Bazsányi S. 2008. „Hogyhogy? Nahát!” [a *Trója-variációkról*]: *Élet és Irodalom* 52/19, 27.
Bedecs L. 2010. „Boldogság, gyere haza!” [a *Megtanulni élni* c. kötetéről]: *Jelenkor* 53/7–8, 884–891.

- Ferencz Gy. 2008. „A mulandóság tanösvényein” [a *Trója-variációkról*]: *Népszabadság* 66/103 (május 3.), Hétvége, 11. (Idézve a következő helyről: Ferencz Gy. 2014. *Az alany mint tárgy. Kritikák és megemlékezések 1992–2013*. Budapest, 304–305.)
Gábor S. 2013. „Kántor Péter: *Köztünk maradjon*”: *Kortárs* 57/11, 93–96.
Harkai Vass É. „A magasság vonzása: Trója” [a *Trója-variációkról*]: *Híd* 72/8, 85–88.
Inzsöl K. 2009. „Kántor Péter: *Trója-variációk*”: *Műhely* 32/1, 74–75.
Kerekes A. 1999. „Posztmodern fővény dagerrotípiákkal” [A *Búcsú és megérkezés* c. kötetéről]: *Műhely* 22/1, 78.
Payer I. 2008. „A világ gyógyíthatatlan” [a *Trója-variációkról*]: *Kritika* 37/11, 36–37.

- Radnóti S. 1995. „Megtanulni élni” [a *Mentafű* c. kötetéről]: *Holmi* 7/11, 1636–1640.
- Radnóti S. 2017. „Kántor Péter a barátom” [a *Válahol itt* c. kötetéről]: *Élet és Irodalom* 61/23, 17.
- Tarján T. 2008. „Eltűnt nyomok idejében” [a *Trója-variációkról*]: *Revizor Online*, 2008. december 24. (<http://www.revizoronline.com/hu/cikk/649/kantor-peter-troja-variaciok>)
- Vári Gy. 2008. „Múlás és maradás” [a *Trója-variációkról*]: *Élet és Irodalom* 52/19, 27.
- Szakirodalom
- Brokoff, J. 2019. „Chiasmus”: M. Möller (szerk.): *Von „Allusion” bis „Metonymie”. Interdisziplinäre Perspektiven auf die Wirkmacht rhetorischer Tropen und Figuren*. Heidelberg, 95–120.
- Gehrke, H.-J. 2006. „Troia im kulturellen Gedächtnis”: M. Zimmermann (szerk.): *Der Traum von Troia. Geschichte und Mythos einer ewigen Stadt*. München, 211–225.
- Lukácsy S. 1989. „Ubi sunt. Egy formula rövid életrajza”: *ItK* 93/3, 217–241.
- Nagy Á. M. 2013. *Classica Hungarica. A Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteményének első évszázada*. Budapest.
- Somfai P. 2016. „Commune sepulcrum. Trója »catullusi« emlékezete Vergilius *Aeneis*ében”: *Ókor* 15/4, 35–41.
- Spencer, D. 2016. „Lucanus és a műromok. Emlékezet és rom egy polgárháborús tájban” (ford. Schüsler T.): *Ókor* 15/4, 52–66.